

Головко Т. Є.

1 курс, факультет соціології і права, НТУУ «КПІ»

Науковий керівник:

Зв'ягіна І.Н., викладач ФСП НТУУ «КПІ»

РЕЦЕПЦІЯ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ДО УМОВ СУЧАСНОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ ЄВРОПИ

Рецепція римського права в Європі – досить складна наукова проблема. Під «рецепцією» традиційно розуміється запозичення норм однієї правової системи в іншу правову систему. Коли говорять про рецепції, зазвичай мають на увазі запозичення норм однієї чинної нині системи в іншу. Наприклад, рецепція норм німецького права в українському і навпаки, або ж, наприклад, рецепція норм українського права в осетинське. Але у випадку з римським правом все трохи не так.

Римське право – це право Стародавнього Риму, яке існувало до нашої ери і в перші п'ять століть нашої ери. Здавалося б, цивілізація давно померла, Римської Імперії давно немає, не кажучи вже про Республіку, а римське право продовжує існувати і процес його запозичення в правові системи інших країн не припиняється аж до цього дня. Щодо хронологічних рамок цього процесу рецепції римського права, а, точніше, щодо періоду його початку, існують **дві основні теорії**.

Одна, так звана «теорія континуїтету», передбачає тривалу рецепцію. Починаючи десь з V століття, на думку її прихильників, римське право почало рецепціюватися, запозичатися починаючи від дати падіння Західної Римської імперії в 476 р. На нього не вплинуло ні падіння юридичної техніки, ні зникнення практично повністю практики регулярного діловодства. Головне, що римське право продовжувало поступово входити європейську культуру. Є навіть окрема думка, представлене, зокрема, у вітчизняній науці, згідно з яким римське право імпліцитно притаманне середньовічній цивілізації. Але швидше за все, це неможлива річ.

Друга, набагато більш поширеніша теорія хронологічних рамок рецепції римського права, зводиться до того, що воно почало запозичатися в

європейський правовий порядок в кінці XI – початку XII століття. Пов'язано це було, по-перше, з виникненням і з розвитком університетів (уточнимо, що університети масово починають з'являтися в Європі саме в XII столітті), а по-друге, з новим відкриттям Зводу Юстиніана (або *Corpus iuris civilis*). Цей Звід, який включає в себе чотири традиційних частини: Дигести Юстиніана, Кодекс, Інституції та Новели, – були відкриті і почались вивчатися в європейських університетах з кінця XI – початку XII століття. Дослідження цих текстів розпочалося в Північній Італії, в університеті Болоньї, хоча цю честь, як відомо, заперечує також і Павія. Тексти римського права почав вивчати хтось, про кого ми нічого не знаємо, крім його імені Пепо і посади – каноник. Ініціативу підхопив його учень, швидше за все, філолог, словесник, по імені Ірнерій, який занурився у вивчення юридичної справи, і став засновником юриспруденції XII століття. Пізніше його чотири учня, знамениті болонські доктора Якоб, Мартін, Булгар і Гуго, вивели римське право на рівень уже необхідного компонента будь-якої правової системи того часу.

Де-факто словосполучення «рецепція римського права» досить некоректно. Вперше на це вказує вчений Павло Гаврилович Виноградов, який зазначив, що в європейському правовому порядку Середніх віків було кілька блоків, і римське право було тільки одним з них. Він не встигає розвинути цієї думки, оскільки помирає в 1925 році і, за оцінками дослідників, йому не вистачає близько двох років, щоб сформулювати принципово нову теорію. Її формулює п'ять років тому в 30-ті роки італійський дослідник Франческо Калассо, який вимовляє слова «*diritto comune*» – загальне право, маючи на увазі під цим правовий порядок, що складається з трьох елементів: римського права у вигляді Юстиніана, феодального права (насамперед малися на увазі північно-італійські феодальні звичаї, зібрані в «Книгах феодинів») і, безумовно, канонічного права – права західної церкви. Така теорія, що складається з трьох основних елементів, в середовищі дослідників існує до цих пір, як основна. Це і називається, рецепцією римського права або рецепцією загального права в Європі.

Загальне право (*ius commune*), будучи рецепційованим, лягає в основу всіх європейських правових порядків. Тут можна говорити про всіх без винятку,

включаючи англійське, англо-саксонське право. Що стосується деяких правових порядків Франції та Німеччини, то римське право – загальне право – стає основою їх сучасних кваліфікацій, кодексу Наполеона, прийнятого в 1804 році і Німецького цивільного уложення, яке набрало чинності у 1900 році. Римське право ґрунтувалося на праві Стародавнього Риму, тобто, на текстах римських юристів, які увійшли в Дигести Юстиніана і на постановах римських імператорів. Таким чином, перед нами суто світський правовий порядок, в рамках якого право сприймається як система, побудована на горизонтальних договірних відносинах. Римляни сприймали право не так, як ми зараз. Для них це була не якась воля імператора або воля Бога, президента, не воля держави – у римлян не було розуміння держави, яке воно є у нас зараз. Для римлян право – це система міжособистісних договорів, що виникають між приватними людьми. Юристи в цій системі виступали медіаторами, посередниками, які допомагають вирішити виникаючі конфлікти, направляючи договори з новим руслами, облекаючи їх у нову правову оболонку, що надають ту чи іншу форму виникаючих правовідносин. Звідси і знамените визначення: римське право – це право позовів.

Канонічне право – система принципово відмінна від римського права, насамперед, у сенсі джерел: право західної церкви ґрунтується не тільки на постановах понтифіків, тобто пап Римських, і не тільки на канонах церковних соборів, але і на таких джерелах, як Святе Письмо, твори святих отців і так далі. Може здатися, що відмінність тільки в джерелах. Але відмінність існує в самій матриці права. Канонічне право в самому собі несе ідею вертикальної влади, ідею Божественної влади і Божественної сутності, яка дає право людям і звідси виникає ідея монархії, як єдино можливого способу правління. Теорія Божественного мандата влади, коли Бог дає владу, і цар, король, імператор, князь, приймаючи цю владу на плечі, стає предстоятелем перед Царем за свій народ, і він же стає для народу верховним суддею, через нього транслюється право. Тобто канонічне право несе ідею єдиної влади, повторюся, і ідею священного походження цієї влади.

Феодалне право, право звичаю – це третій елемент. Тут треба пам'ятати, що правовий звичай завжди локальний. Коли ми говоримо про систему правових звичаїв, ми повинні розуміти, що правові звичаї, скажімо, в Монте-Кассіно одні, в Вилларибо інші, а в Віллабаджо взагалі треті. Іншими словами правовий партикуляризм, правовий плюралізм дуже характерний для феодалної епохи. Феодалне право заперечує не тільки ідею єдиної влади, але й ідею єдиної правової форми, властиву Риму.

При погляді на ці три елементи разом, навіть на рівні логіки стає видно, що вони дуже погано поєднані. І тут приходиться на допомогу четвертий елемент, який, традиційно, дослідники не приймають до уваги і не надають йому самостійного значення. Цей четвертий елемент системи *ius commune*, системи загального права – **глоса**. На полях правових текстів юристи залишали свої нотатки, спочатку маленькі, що пояснюють те чи інше слово. Вони об'єднувалися у великі коментарі, коментарі доповнювалися аналітичним апаратом, узагальненнями і створювалася ординарна глоса, – гігантський коментар, розміщений по полях тексту, що об'єднував, а, практично, узгоджував між собою ці три елемента, який давав життя новій правового порядку.

Що стосується сучасних досліджень рецепції римського і загального права, то треба говорити про дві основні тенденції. Перша – це дуже різке посилення звернення уваги на рукописи, рукописний матеріал. В Європі і в Америці існує щонайменше три найбільших центри (університет Катанні на Сицилії, католицький університет у Вашингтоні та інститут історії та права Макса Планка у Франкфурті-на-Майні), в яких вчені глибоко і серйозно працюють з недослідженими раніше правовими рукописами, формуючи нові видання глосових апаратів і поступово підбираючи здалеку перспективи до критичного видання ординарної глоси – те, на що ніхто раніше не замахувався. Другий напрям, який йде разом з першим, і дуже давно, доповнюючи перше собою, – це доктринальне переосмислення системи і ролі загального права у формуванні європейських правових порядків. Тут треба назвати, безумовно, Болонський

університет і університет Перуджі, дослідники яких роблять найбільш важливі відкриття в сучасному світі на цю тему.